

Branka Tafra

DIJALEKATNA OSNOVICA "ILIRSKOGA" JEZIKA

U ilirskom preporodu kulturni program predviđao je stvaranje jednoga književnog jezika za sve južne Slavene. Istražuje se jezična norma u ilirskim gramatikama i odraz toga programa u njima.

Štokavska osnovica "ilirskoga"¹ jezika nije dovedena u sumnju postavljenim naslovom. U našoj se znanstvenoj literaturi govori o kontinuitetu hrvatskoga novoštokavskoga književnog idioma² koji nije prekinut u vrijeme ilirskoga preporoda, ali je malo konkretnih jezičnih podataka koji tu tezu i dokazuju. Prosudbe su davane na osnovi općega pogleda na jezik preporodnoga doba i pojedinačnih jezičnih činjenica bez detaljne analize ilirskih gramatika koje su određivale književnojezičnu normu od 1836. do kraja stoljeća. Potrebno je vidjeti što su ilirci razumijevali pod "ilirskim" jezikom, odnosno koja su obilježja gramatičke norme iz toga doba. Naime, postoje dvije oprečne informacije o "ilirskom" jeziku.

1. Poznato je da su u dopreporodno doba bila dva književna hrvatska jezika, kajkavski i štokavski, i da su se u vrijeme ilirskoga preporoda kajkavci priklonili većinskomu, kojemu je organska osnovica novoštokavština zapadnoga tipa (usp. Brozović 1970).

2. Poznato je da su ilirci u svom kulturnom programu imali namjeru stvoriti jedan književni jezik za sve Ilire, tj. južne Slavene. Po Jonkeovu (1971, 101) mišljenju ta se "namjera odrazila i na njegovoj (književnojezičnoj, B.T.) formi i na njegovu pravopisu".

Nameće se pitanje koliko je taj program ugrađen u samu provedbu jezične kodifikacije, odnosno da li u to vrijeme kao književni jezik funkcionira novoštokavština ili neki književnojezični hibrid.

Kulturni prostor za kojim su ilirci težili omeđio je Gaj u Proglasu za Danicu 1836: "Ova Europe *lira* jest *Iliria* na tri ugle med *Skadrom* (Škutari), *Varnom* i

¹ Namjerno upotrebljavam taj atribut da bude jasno na koji tip hrvatskoga književnog jezika mislim. To je onaj književni jezik koji Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić, a poslije i Adolfo Veber normiraju u svojim gramatikama i kojim se pisalo u "Danici".

² Usp. iz bogate literature najnoviji povijesni pregled u: Moguš 1991.

Bělakom (Vilach) osnovana. Odapete nesložno strune na ovoj *liri* jesu: *Koruška, Gorica, Istria, Krajnska, Štajerska, Horvatska, Slavonia, Dalmacia, Dubrovnik, Bosna, Cernagora, Hercegovina, Serbia, Bulgaria i dolnja Ugarska.* U istom se tekstu vidi Gajevo shvaćanje etničkoga sastava tih područja: "Ovdě ćemo saznati svih *Ilirah*, to jest *južnih Slavjanah: Serbaljah, Horvatah i Slovenacah* starinsko življenje i baratanje." Gaj je svoje shvaćanje opsega hrvatske nacije, ilirskoğa prostora te njegove etničke i jezične slike mijenjao mijenjajući i svoju nacionalnu ideologiju (Stančić 1985, 1989, 1990).

Gaj se u Proglasu pita da li bi Nijemci imali svoj književni jezik da su Austrijanci i Bavarci rekli: "Pisatelji hote iz nas načiniti Saksonce ili Hanoverance", ili: "Nečitajmo knjigah, u njih nije našega sela jezik, u njih sve je směšano." Zbog toga Gaj zaključuje: "Na stran dakle sa svakim predsudom, prestanimo svaki za se, kano zli susědi, samo na svoj mlin vodu vući... U *Ilirii* može *samo jedan jezik* pravi književni biti, njega netražmo u jednom městu, ili u jednoj državi, nego u cěloj velikoj *Ilirii*. (...) Naša slovnica i naš rěčnik jest *čitava Iliria*. U tom velikom vertu (bašći) imade svagdě prekrasnoga cvětja, saberimo sve što je najbolje u jedan vėnac." Te su riječi često citirane kao dokaz da su ilirci nastojali stvoriti jedan književni hibridni jezik koji bi mogao zadovoljiti sve južne Slavene. Da li su one potvrda da su ilirski gramatičari uzeli ono "što je najbolje" u južnoslavenskim jezicima (hrvatskom, srpskom, slovenskom, bugarskom) i od toga napravili neki novi umjetni književni jezik? Ostaje otvoreno pitanje koliko su Gajevi ideološki pogledi utjecali na oblikovanje i provedbu jezičnoga programa, pogotovo ako se uzme u obzir da su književnojezičnu normu stvarali drugi (Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić). Najbolje je da potražimo odgovor kod ilirskih gramatičara koji su određivali "ilirsku" jezičnu normu.

Prva gramatika koja je normirala "ilirski" jezik³ bila je "Osnova slovnice slavjanske narěčja ilirskoga" Vjekoslava Babukića i sve gramatike ilirskih jezikoslovaca poslije polazile su od nje. Već sâm naslov pokazuje da je Babukić prihvatio Kollárovu tezu o jednom slavenskom jeziku ("slovnica slavjanska") s četiri narječja. Babukić ju je počeo pisati 1832, o čemu govori na kraju slovnice (59). Dakle, tada je već napravio i izbor jezika i izbor grafije kojom će taj jezik biti opisan. U to vrijeme Gaj piše kajkavski i kajkavskom grafijom ili njemačkim jezikom te se zanosi Vitezovićevim modelom općehrvatskoga književnog jezika, što pokazuju njegovi rukopisi (Stančić 1983). Taj model ima kajkavsko-čakavsku osnovicu s nadograđenom štokavštinom. Ilirski model književnoga jezika ipak je drugačiji. Babukić dolazi iz Slavonije u kojoj je književni štokavski izraz veoma razvijen, koji nalazi poticaje osobito u dubrovačkoj i dalmatinskoj književnosti. Treba imati na umu da slavonski književnici i jezikoslovci svjesno unose ijekavi-

³ Služim se današnjim lingvističkim pojmovima jer su jezični pojmovi i nazivi u iliraca ponešto različiti, s dosta nedosljednosti, pa bi, zapravo, prema njihovu (i tadašnje slavistike) shvaćanju, ovdje bila riječ o "ilirskom narječju".

zme u svoju ikavštinu, fonem /h/ kojega nemaju u svojim organskim govorima i brojne sinonime iz drugih dijalekata. Babukić je bio rijetki štokavac među ilircima kajkavcima i čakavcima i glavni kodifikator "ilirskoga" jezika, pa njegovi radovi trebaju biti polazište za određivanje sadržaja pojma "ilirski" jezik.

Značenje pridjeva "ilirski" u Babukića se s vremenom mijenjalo. U "Osnovi slovnice" (1836) ilirski je sinonim za južnoslavenski, a u "Ilirskoj slovnici" (1854) ilirski je hrvatsko-srpski. Pod srpskom sastavnicom Babukić misli na Srbe u Hrvatskoj, Ugarskoj i Bosni, a ne na Srbe u Srbiji, odnosno on misli na "slēdbenike iztočne ili gèrčke cèrkve po Dalamacii, Hèrvatskoj, Slavonii, Srèmu, Bačkoj, Banatu i Bosni" ("Ilirska slovnica", VIII). Tu je suženo značenje "ilirskoga" jezika na štokavsko narječje koje se govori u Hrvatskoj, Bosni i Donjoj Ugarskoj. Zato je možda najbolje ne obraćati pažnju na izjave jer su one plod i ideoloških programa, i slavističkoga učenja, ali i povijesnoga i lingvističkoga neznanja ponekad. Treba vidjeti konkretna rješenja u ilirskim gramatikama. Zato krenimo redom prema jezičnim razinama, najprije od fonološke razine.

Fonemski inventar u "Osnovi slovnice" odgovara fonemskom inventaru u novoštokavštini. Babukić navodi da "*Iliri* (Serblji, Horvati, Slavonci, Bosanci, Cernogorci, Hercegovci, Dalmatinci, Bugari, Istrianci, Štajerci, Krajnci i Korušci)" (37)⁴ imaju 29 glasova, što bi značilo da hrvatski (štokavski, kajkavski i čakavski), srpski, slovenski i bugarski jezik imaju 29 fonema. Premda je naveo broj 29, u popisu se nalazi 30. Trideseti je *ě* koji za Babukića nije fonem, nego "slovka", tj. slog *je*, tako da zaista ima 29 fonema. Nedostaje fonem /*ǵ*/ ⁵ jer on po Babukiću dolazi samo u tudicama, obično u turcizmima, pa i nije "ilirski" fonem. Kako je pisao morfonološkim pravopisom, to nije našao razlog da u fonemski inventar unese i fonem /*ǵ*/, iako ima grafem za njega⁶. U radovima koje je napisao poslije "Osnove slovnice" (1846, 1854) u popisu fonema nalazi se i /*ǵ*/, pa se uz ta objašnjenja može reći da fonemski inventar "ilirskoga" jezika sadrži 30 fonema. Dakle, takav inventar koji ima dva para afrikata ne može biti ni slovenski, ni bugarski, ali ni kajkavski ni čakavski. No, to nije jedini pokazatelj novoštokavske osnovice "ilirskoga" jezika.

Treba pogledati što je s fonemskim promjenama koje su se dogodile na dijakronijskoj osi. Tu je prije svega sudbina staroga *jata*. Za *ě* se zna često reći da je bio grafijski znak za sve reflekse. No, gramatička norma je bila jasna. U "prostom razgovoru" i u poeziji dopušteni su ekavski, ikavski i ijekavski refleksi, ali je potrebno "u čitanju priučavati se ilirski *ě* razložno kao *je* izgovarati" (38). U slo-

⁴ Brojka u zagradi uz citat označava stranicu na kojoj se on nalazi.

⁵ Iz tehničkih razloga grafem *dž* u fonološkoj transkripciji bilježi se Akademijinim grafemom /*ǵ*/.

⁶ U prvom broju "Danice" 1835. u pjesmi "Granici i Danici", pisanoj slavonskom grafijom, grafem je *dx*, a u izdanju Kačićeva "Razgovora ugodnoga" 1836, kojemu je pisao predgovor, pa i u samoj "Osnovi slovnice" u popisu literature (Karadžić), grafem je *dž*.

venskom i bugarskom jeziku te čakavskom⁷ i kajkavskom narječju refleks jata nije je, pa i to govori o novoštokavskoj osnovici "ilirskoga" jezika, premda Babukić (1842, u: Smičiklas 1876, 85) smatra da "izgovaranje pismena *ě* nemože nikakvog podnarječja činiti".

Od kontinuantni starih fonema i fonemskih skupina treba spomenuti one koje su najkarakterističnije upravo za štokavsko narječje.

– *ǰ* > u: *dug, vuk, puk* (39)

– *q* > u: *zubni* (39), *ruka* (42)

– *ę* > e: *měsec* (45)

– *ь* > a: *danas* (45)

– *d'* > *đ*: *medja* (38) (*dj=đ*)

– *t'* > *ć*: *světja* (38) (*tj=ć*)

– *тѣj* > *ć*: *bratja* (39) (*tj=ć*)

– *zdj* > *žđ*: *groždje* (40), ali: *stj* > *šč*: *puštjati* (40) umjesto *puštati*; *skj* > *šč*: *iščem* (40) umjesto očekivanoga *ištem*⁸

– *вѣ* > u: *u samostavnih* (39)

Problem epentetskoga *l* i vokalizacije *l* na kraju sloga malo je složeniji. "Za ustnima glasi *v, b, p, m* umitju Iliri čest, kano i Rusi jezični glas *l*": *zemlja, čaplja, kravljī, zobljēm*. "Bolje bi vendar bilo, da se zubni glas *l* svagđe bez razlike neumitje" (39). Razlog takvu stavu je Babukićevo opredjeljenje za morfonološki pravopis, a izostavljanje epentetskoga *l* u skladu je s načelima toga pravopisa. Ipak ima primjera i s epentetskim *l*: *Serblji* (45), *kapljom* (47), *ljubljaše* (52), kao i za ostale slučajeve novoga jotovanja (*govorenje, platja*; 38).

O vokalizaciji suglasnika *l* na kraju sloga (*l* > *o*) Babukić (39) veli: "Kadkad pako a najpače na kraju, osebito vendar u pričastju (participio) pretvara se *l* na *o* n.p. *bil, bio, pital* i *pitao*" (39). I premda "večja strana Ilirah" (52) piše *rekao, išao*, Babukić piše *bil, plel, rekal* jer smatra da je tako pravilno. Na prvi pogled to može biti čvrst dokaz za jak utjecaj kajkavštine na Babukićevu gramatičku normu. Međutim, kod Babukića se radi o lingvističkom neznanju, a objašnjenje nalazimo u jednom njegovu rukopisu (1833, u: Smičiklas 1876, 60): "Još jedno Vas moram moliti, da ne mislite, da mi se odurjava u prošastnom vriemenu bio, mislio, došo, obratio, to ne; meni je jako mil moj jezik, ali moram istinski retji, da onaj o samo u Poezisu valja; jerbo se u pismenah produljava i zavlače, što je jako liepo; a iz bil, mislil, došel, obratil, da se izvadja bila, bilo, u množ. broju: *bi-li, e, a, mislili, e, a, došel, a, o, došli, e, a, obratil, a, o, obratili, e, a, to i sami vidite, i protiviti se netjete*." Babukić smatra da *l* mora biti u jednini muškoga roda zato što se nalazi u oblicima ostalih rodova, a *i* u množinskim oblicima. Analo-

⁷ Pojedinačni govori, kao što je jekavski lastovski, ovdje su zanemarivi jer se ilirci nisu opredijeli za jedan organski idiom kao osnovicu svoga književnog jezika.

⁸ Primjer *iščem* karakterističan je za čakavsko narječje, ali i za slavonske štokavske govore (Sekereš 1976, 178).

gno je postupio i s primjerima: *sokol, sokolovi, kotal, kotlovi* (45). Budući da i u starijim štokavskim govorima nalazimo finalno -l, može to biti i utjecaj slavonskih govora.⁹ Postoji još jedno moguće objašnjenje koje pruža Gajev njemački rukopisni spis iz 1830. "Prema Gaju, osnovno obilježje hrvatskog podnarječja u njegovu temeljnom obliku (Grundform) je tvrdi, čisto slavenski dočetak -l (hartes echtslawisches l, reines slawisches l) 'in proeteritis' i na kraju drugih riječi" (Stančić 1985, 88). Kako Babukić tumači da se ženski i srednji rod participa izvode iz muškoga, to bi muški rod s dočelnim l mogao biti ono što Gaj naziva temeljnim oblikom.

Refleks staroga palatalnoga r u riječi *morje* (43) može se tumačiti kao novi Babukićev kajkavizam ili kao slavonski kajkavizam jer ga Ivšić (1913, 138) bilježi u nekim slavonskim govorima.

U deklinaciji se nalaze palatalizirane osnove, npr. *knjizi, musi, ruci* (46), za razliku od kajkavskoga u kojemu se ne provodi druga palatalizacija. Odjek dubrovačke literature ogleđa se u palataliziranoj pridjevnoj osnovi u primjeru *mnozi* (41).

Utjecaj ilirskoga programa vidi se u nizanju poredbenih podataka, koji se protežu ne samo na "ilirski", tj. južnoslavenski jezični prostor, nego i na ostale slavenske jezike. Iako "Osnova slovnice" nije poredbena slavenska gramatika, takvi su podaci razumljivi s obzirom na slavističko učenje o jednom slavenskom jeziku i potrebi da se sva slavenska "narječja" (tj. jezici) znaju kako bi se mogla čitati literatura na njima. Zbog toga u toj gramatici ima i *muha* i *muva, kći* i *hći, farba* i *barva, pčela, včela, čbela* i *čmela*, pa i dijakronijskih podataka kao "*moći, ne mogti*" (40). No, na fonološkom planu nema sustavnoga miješanja narječjā i jezika, nego možemo govoriti o pojedinačnim primjerima, npr. *gdo, kto* uz *tko* (40), *črešnja* uz *trešnja* (46), *vas* uz *sav* (50). Izbor se odnosi najčešće na ona jezična obilježja koja su zajednička starijem tipu štokavskoga i ostalim narječjima, a kod izoliranih primjera (fonoloških, morfoloških, sintaktičkih, leksičkih) pretežu kajkavizmi.

Opis prozodijskoga sustava svakako je bitan pokazatelj dijalekatne osnovice. Međutim, Babukić ni u jednoj svojoj gramatici nije dao cjelovit opis, ali se i iz fragmenata mogu izvući neki zaključci. U "Osnovi slovnice" prema gramatičkoj tradiciji ima tri akcenatska znaka: akut, cirkumfleks i gravis (*oštri, zavinjeni i teški*). Akut u primjerima *glás, klás, lúk, vrát, súd* označava dugosilazni, a cirkumfleks označava novoštokavski dugouzlazni: *rúka, lúka, dúša, gláva*, ali stoji i na mjestu novoga praslavenskoga akuta: *bân, sūd, lûg, sūša* (= *bân, sūd, lûg, sūša*). U jednosložnim riječima razlikuje dva duga naglaska: *lûg ~ lûg, sūd ~ sūd*. U "Babukićevu zavičaju (u Požegi) nema te razlike" (Ivšić 1911, 138, bilješka 2). Postoje dvije mogućnosti: ili je Babukić opisao akcent svoga govora ili ga

⁹ Usp. Sekereš 1976, 178.

je preuzeo iz dotadašnjih jezikoslovnih djela. Prema dijalekatnoj slici koju je napravio Ivšić (1911) Babukićevo rodno mjesto ne spada u posavske govore. U Požegi je ijekavski govor i novija akcentuacija. Međutim, Pavičić (1953), a s njim se slaže i Sekereš (1976), smatra da se u Požegi prvotno govorilo ikavski, a da su ijekavski, pa i noviju akcentuaciju, u taj kraj donijeli bosanski doseljenici (Hrvati i Srbi). Od samoga Babukića možemo dobiti nekoliko podataka. Iz dvaju pisama profesoru Franikiću u Požegu (Smičiklas 1876) doznajemo da je Babukić bio ikavac (pismo 1832) i da je među ilircima prešao na (i)jekavicu (pismo 1833). Prihvaćajući (i)jekavski i pišući jat dvoslovom *ie*, koji ima istu funkciju kao i "rogato" *e*, svoga profesora upućuje da posluša Jakšićane nedaleko od Požege koji tako govore.¹⁰ Dakle, Babukić ni njegov profesor nisu bili ijekavci. Po podacima iz "Ilirske slovnice" (34) da stanovnici nekih sela nedaleko od Požege (Draga, Stražeman, Velika, Radovanci) imaju akcent kao i Posavci pokazuje da se njegova akcentuacija razlikuje od akcentuacije u govorima tih sela. Ostaje još i mogućnost utjecaja literature jer akcenatske opozicije *lûg ~ lûg, sûd ~ sûd* (obilježene s drugim znakovima) donose i Della Bella i Reljković. Ne ulazeći dalje u istraživanje porijekla Babukićeve akcentuacije u "Osnovi slovnice", možemo zaključiti da je u toj gramatici ukratko opisan stariji akcenatski tip s primjerima za novi praslavenski akut i da je to bio Babukićev izbor. U "Ilirskoj slovnici" Babukić se opredijelio za drugi akcenatski tip, ali o tome poslije. Zadržimo se još na prvoj gramatici.

Na morfološkom planu ima najviše odstupanja od novoštokavskoga govornoga tipa. Upadaju u oči prije svega neizjednačeni nastavci u DLI_{mn.} u obje deklinacije, imeničkoj i pridjevsko-zamjениčkoj. U tom je izboru na prvi pogled najviše došao do izražaja ilirski koncept književnoga jezika jer je to slavenska karakteristika deklinacije, što se vidi i iz Babukićevih riječi (1854, 183). Tim se padežima postiže najbolje "uzaimno porazumljenje gornjih i doljnih Ilirah t.j. slovenskih i hrvatsko-srbskih plemenah (*kaj-*, *ča-* i *što-*kavacah). (...) Zatim... ostaje jošte narječje naše *jugoslavjansko* priličnie staromu cèrkvenoslavjanskomu i cèskomu narječju." Zaista, množinski homonimijski oblici karakteristični su za novoštokavštinu, a neizjednačeni oblici za stariji tip štokavskoga, za druga dva narječja, ali i za ostale slavenske jezike, pa su tako bili najprikladniji za ilirsku jezičnu normu. Ono što je Babukić rekao za D_{mn.} vrijedi za sva tri padeža: "Dokončanja *om* i *em* u 3. pad. višeb. odgovaraju občinskomu pravilu slavjanskoga jezika" (45). To su bili ideološki razlozi, ali postoje i lingvistički razlozi za takav izbor. Premda gramatike do Babukića pokazuju dvojnost propisujući i starije oblike, ali i novije, dopuštajući, dakle, dubletnost u normi, pisana praksa u Hrvata pokazivala je prevlast neizjednačenih padežnih množinskih oblika. Babukić navodi hrvatske pisce (Katančića, Kačića, Vitezovića u "Osnovi slovnice"),

¹⁰ U Jakšiću govore ijekavski i danas (Sekereš 1976, 241-242).

ali se naslanja i na hrvatske jezikoslovce ("Ilirska slovnica", 184): "I svi naši slovnici: *Della Bella, Relković, Lanošević, Appendini*, i novii: *Berlić*, prof. *Mažuranić* spoznaju razliku u pitanju stojećih padežah." Koliko su ti padežni oblici čvrsto ukorijenjeni u hrvatsku književnojezičnu normu, svjedoči i gramatika hrvatskoga vukovca Pere Budmanija u kojoj uz novoštokavske oblike (pisane ćirilicom i latinicom) kao dublete stoje i stariji (pisani latinicom), pokazujući hrvatsku tradiciju: Dmn. *ženama /-nam/*, Imn. *ženama /-nami/*, Lmn. *ženama /-nah/*. Drugi lingvistički razlog zašto su se ilirski gramatičari opredijelili za neizjednačene oblike jest normiranje dvojine u deklinaciji u kojoj su nastavci **-ama**, **-ima** već "zauzeti"¹¹. Uvođenje te kategorije, koja je tada uvelike bila morfološki arhaizam, nije imalo neko razložno opravdanje jer je "slavjanski jezik u svih narječjih" sačuvao taj broj samo za one predmete koji znače par, a ne upotrebljava ga ni "naš pučki jezik". Babukić nije mogao naći mnogo potvrda za taj broj ni u literaturi ni u jednoj starijoj hrvatskoj gramatici. Svakako da dvojina iskače iz dotadašnje pisane prakse i gramatičke norme, dok su neizjednačini nastavci za dativ, lokativ i instrumental množine njihovo obilježje.

Od morfoloških karakteristika tipičnih za štokavsko narječje u "Osnovi slovnice" neke su samostalne, a neke dolaze kao dublete uz neštokavske. Damo je pravilo o proširenju osnove u množini jednosložnih i nekih dvosložnih imenica muškoga roda morfemom **-ov/-ev** ("prirastak", 43), u tekstu su upotrijebljeni duži oblici: *sokolovi, golubovi, kraljevi*, noževi (45), ali u paradigmama se nalazi kratka množina (*kralji, noži*; 4), tipična za kajkavsko narječje, ali poznata i u posavskim govorima (Ivšić 1913a, 213). Štokavsko je obilježje proširenje osnove etnika u jednini: *Serbljin, Bugarin, Turčin* (45) i nastavak **-u** u Ljd. imenica m. i s.r.: *jelenu, selu* (43). Instrumental jednine u deklinaciji **e** (tip *žena*) ima dubletne nastavke, štokavski nastavak **-om** i kajkavske **-um** i **-u**: *ženom (um, u)*. Nastavak **-ā** u genitivu množine deklinacijā **a** (tip *sin*) i **e** (tip *žena*) obilježje je isključivo novoštokavštine. No, u "Osnovi slovnice" nastavci su **-Ø**, **-ov/-ev** i sporni **-ah** (Tafra 1991). U svakom slučaju iskorištene su mogućnosti koje pružaju sva tri narječja, ali je zapravo pravi "ilirski" genitiv na **-ah**, znači ipak štokavski bez obzira je li riječ o nastavku **-a** ili **-ah**. U Babukićevu jeziku češći je **-ah**, ali ima primjera i s nastavcima **-Ø** i **-ov/-ev**. Tu treba dodati i postojeće vokativa u paradigmama, aorista i imperfekta te futura tipa *hoću + infinitiv*. Komparativi tipa *starejši* i *manjši* su kajkavizmi, a one sa sekundarnim **j** iza palatala tipa *tišji, gorčji* (49) Babukić je mogao donijeti iz svoga govora (usp. Sekereš 1976, 178). Imenički oblici DLjd. neodređenoga pridjeva ž.r. (*zdravi*) može biti kajkavizam, ali može biti i utjecaj dubrovačke književnosti. Među zamjeni-

¹¹ Možda bi se uzročnost mogla potražiti i u obrnutom smjeru. S obzirom na to da i u književnim i u jezikoslovnim djelima nailaze na nastavke **-ima**, **-ama**, to su normiranjem dvojine pokazali da isti nastavci ne mogu biti i u množini. Babukić je imao još jedan razlog za nesinkretske množinske padeže. Po njemu se na taj način izbjegavala monotonija, koja mu se nikako nije svidala.

cama ima dosta sinonima, od kojih neki pripadaju štokavskome, a neki ne pripadaju. U opisu zamjenica uz *koji* dolazi i *ki*, uz *ovaj* i *ov*, uz *moja* i *ma*, no sam Babukić piše *koji*, *ovaj*, *moj*.

U morfologiji ima dosta podataka o oblicima iz drugih jezika i narječja, pa bi se mogao steći dojam da je opseg "ilirskoga" jezika Babukiću vrlo rastezljiv. Ti su podaci imali funkciju okupljanja govornika svih triju narječja u jednom književnom jeziku i njihovo pridobijanje za ilirski kulturni program. No, da nije riječ samo o deskriptivnoj i djelomično poredbenoj gramatici nego i o strogom normiranju, svjedoči niz Babukićevih odredaba u "Osnovi slovnice". "U nekih stranah *Velike Ilirije* imadu običaj ovakove reči sa slovom *ih* umehčavati bez svakoga umetavanja samoglasnikov n.p. puških, kruških, črešnjih, guslih, smokvih, što vendar sasvim malo uvaženje zaslužuje" (47). U deklinaciji imenice *kći* Njd. glasi "kći (zlo kćer)", Gjd. "kćeri (zlo kćere)", a Nmn.: "kćeri (ne kćere)" (47).

Sintaksa u "Osnovi slovnice" sadrži sedam pravila i suviše je mala da bi se mogli izvući iscrpni podaci. Dosljedno razlikovanje kategorije određenosti u pridjeva, kategorije živosti u imenica, upotreba prezenta svršenih glagola kao vremenske oznake za budućnost u zavisnim rečenicama obilježja su štokavskoga narječja. Babukić nije dopustio upotrebu prijedloznoga izraza "za muž (na mjesto 'za muža')" (43) jer tako govore "Horvati Zagorci". "Horvati Zagorci i Slovenci" često upotrebljavaju "prosto buduće vrēme", a "ostali Iliri potrebuju ga većjom stranom sa veznici: *da*, *ako* u sadašnjem vrēmenu vežućega¹² načina" (56). U poredbenim konstrukcijama ima tipičan kajkavizam *kak (...tak, kak da bi...;* 43), ali i uobičajene štokavske poredbe s *nego (...više nego;* 43). U Babukićevu metajeziku prevladava štokavska sintaksa, što se vidi po redu riječi, osobito po rasporedu enklitika, i štokavski leksik. Tu i tamo i na tim razinama ima nešto-kavskih crta, npr. *Pri kom si bil?* (50), *dělaju* (50), *vēndar* (38), *plebanuš* (39), *najmre* (60), veći broj prijedloga i priloga.

Od nabrojanih štokavskih obilježja neka nisu isključivo štokavska, ali to ne mijenja u bitnome sliku "ilirskoga" jezika koji Babukić normira u prvoj ilirskoj gramatici. Odstupanja od novoštokavštine ima najviše u morfologiji, ali su ona u skladu s dotadašnjom normom u hrvatskim gramatikama koja dopušta dubletnost kao rezultat međunarječnoga prožimanja, odnosno iskorištavanja mogućnosti koje daje raznonarječna hrvatska književnost. Babukić je do kraja života ostao ilirac, ali se kao gramatičar usmjeravao prema strožoj standardizaciji novoštokavštine.

Drugi ilirski gramatičar, koji je imao važnu ulogu kao pisac školskih gramatika i kao jezični ideolog i kodifikator, bio je Antun Mažuranić. Svoje "Temelje ilirskoga i latinskoga jezika" napisao je nadograđujući se na Babukićevu prvu gramatiku. To je mala kontrastivna gramatika za početnike, pisana kao kateki-

¹² "Vežući način" znači konjunktiv.

zam u obliku pitanja i odgovora. Mažuranićev je jezik stilski dotjeraniji od Babukićeva, primjereniji za škole. Normirajući "ilirski" jezik, Mažuranić se nije u sve- mu složio s Babukićem. Tako za jat kaže: "Ovaj zabilježeni *ě* može svaki po volji na svoj način izgovarati, samo da se u pismo jednoličnost uvede; premda bi do- bro bilo uvijek, a osobito u čitanju i u školah već iz toga kano *ié* ili *je* izgovorati ga, da se tim laglje zapamtiti može, gdje se pisati ima" (5). Razlika je u tome što Ma- žuranić dopušta dvostruki izgovor i kratkoga i dugoga jata, kao diftong i kao dvofonemsku sekvenciju *je*: "diéte ili djete, viéra ili vjera" (5), a Babukić samo *je*. Ni on, kao uostalom ni Babukić, ne identificira fonem /*ǰ*/. Tablicu nastavaka u deklinaciji imenica preuzeo je u potpunosti od Babukića. Za Gmn. veli: "Geni- tiv na *ah* je najpravii, buduć da je pri najvećoj strani Naroda Ilirskoga u običaju, i zato se ima svaki učen Ilir starati, da se ne samo u pismu, nego i u razgovoru na njega priučii" (20). Tako su nastavci *-Ø* i *-ov/-ev* zapravo suvišni, jer je ilir- ska norma jasna. Nalaze se zbog ideoloških razloga, a ne zbog lingvističkih. Kao i "rogato" *e*, s mogućnošću različite realizacije, ali samo s jednom književnom, i neki oblici poput Gmn. s nastavcima iz sva tri narječja, a samo s jednim "ilir- skim", nalaze se zbog privlačenja većega broja pristaša u ilirski krug. U kompa- raciji pridjeva Mažuranić nema kajkavski sufiks *-ejši* kao Babukić, ali zato do- pušta deklinaciju brojeva većih od četiri, koja je deklinacija karakteristična za čakavsko i kajkavsko narječje, starije stanje hrvatskoga jezika, ali i za neke sla- venske jezike. Slijedeći Babukića, dopušta sinonimne zamjenice: *koi, ki; tho, gdo; što, šta, kaj, ča* (58–59). Dok Babukić ne spominje zamjenicu *ča*, Mažuranić navodi sve tri zamjenice po kojima su naša narječja i dobila naziv. Mažuranićeva se samostalnost ogleda u normiranju oblika glagolskoga pridjeva radnoga. Tu se ne slaže s Babukićem, nego propisuje štokavske oblike na *-o/-ao*. To bi uz razli- ku u realizaciji *jata* bilo veće razilaženje u opisu "ilirskoga" jezika te dvojice glavnih ilirskih gramatičara.

Tako je bilo na početku kodificiranja "ilirskoga" jezika. Babukić je izdao 1849. uz Drobnićev rječnik gramatiku na njemačkom i talijanskom, bez sintak- se, te veliku potpunu "Ilirsku slovnici" 1854. Kako su Mažuranićevi "Temelji" bili kontrastivna hrvatsko-latinska gramatika, s malim opsegom opisa hrvat- skoga jezika, a kako se tek 1859. pojavila njegova "Slovnica hërvatska" (bez sin- takse) i Veberova "Skladnja", to je zapravo Babukić bio 23 godine glavni ilirski gramatičar. Druge gramatike koje su u tom vremenu izišle (npr. drugo izdanje gramatike Ignjata Alojzija Brlića, zatim gramatika njegova sina Andrije Torkva- ta Brlića, pa gramatike u Dalmaciji, Varaždinu) nisu sve bile koncipirane u skla- du s ilirskom jezičnom koncepcijom, ili su bile samo djelomično, i nisu imale ta- kav odjek kao "Osnova slovnice", tako da se norma "ilirskoga" jezika najbolje može vidjeti u Babukićevim, Mažuranićevim i poslije Veberovim gramatikama. One su glavni stupovi zagrebačke filološke škole. S vremenom se norma poprav- ljala i dograđivala, što se vidi u Babukićevoj "Ilirskoj slovnici", Mažuranićevoj

"Slovnici hèrvatskoj" i Veberovoj "Slovnici hrvatskoj", kao zadnjoj ilirskoj gramatici.

"Ilirska slovnica" samo je djelomice normativna. Ona je zapravo znanstvena gramatika s dosta poredbenoga slavenskoga i hrvatskoga dijalekatnog materijala te s dijakronijskim podacima. Iz tako složenoga gramatičkog opisa nazire se što je "ilirsko", standardno, a što "provincijalno", nestandardno, što Babukić izričito i navodi.

Novoštokavski fonemski inventar sada je upotpunjen fonemom /ǵ/. Realizacija dugoga jata je dvosložna (ije) i jednosložna (je) (*dijete* i *djete*). Tako je u književnom jeziku, a njegova dijalekatna osnova sada je već i definirana: "po hercegovačkom (bosanskom iliti izobraženome književnom običaju)" (7). Više je naglašen odmak od ostala dva narječja donošenjem poredbenoga materijala, na primjer pokazivanjem razlika u refleksima praslavenskih dentala ili razlika između novoštokavske akcentuacije s jedne strane te kajkavske i čakavske s druge. Iako i dalje ima tri akcenatska znaka, opis odgovara novoštokavskoj akcentuaciji. Više nema opozicijskoga para tipa *sūd* ~ *sūd*, koji karakterizira stariji akcenatski tip, nego se nalaze njihovi genitivi jednine (*sūda* ~ *sūda*; 33), po kojima se vidi da je riječ o dva homonima *sūd*¹ ('posuda') i *sūd*² ('sudište') u kojih je dugosilazni akcent primarnoga i sekundarnoga porijekla.

Označeni akcenti¹³ u paradigmi *lōnac, lōnca, lōncu, o lōncu, lōncem, lōnci, lōnācah, lōncem* odgovaraju novoštokavskom akcenatskom tipu. Trosložne imenice ž. r. sa sufiksima *-ala, -ana, -ica, -ina, -oba, -oča, -ota* imaju u standardnoj novoštokavštini kratkouslazni na pretposljednem slogu. I taj se akcenatski tip nalazi u "Ilirskoj slovnici". Babukić se već jasno određuje prema akcenatskoj normi i ovakvim odredbama: "Rěči od četiri i više slovākah, koje u čakavskom i kajkavskom izgovoru metju naglasak na *predposlědnju* slovku, predpostavljaju ga u štokavskom izgovoru za *jednu slovku naprěd*" (34). To nije više staroštokavska, nego novoštokavska akcentuacija.

U opisu oblikā ima malih promjena u odnosu na prvu gramatiku. Zadržani su neizjednačeni nastavci u DLI_{mn.}, u paradigrama je u Gmn. samo *-ah*, a tek se u objašnjenjima spominje gdje se govore genitivi s nastavkom *-Ø* i *-ov/-ev*. Komparativi sa sufiksom *-ejši* nisu više "ilirski", označuje se njihovo porijeklo ("u *slovenskom* narěčju kao i u inih sěveroslavjanskih narěčjih"; 217). Inače, Babukić veoma često "neilirske", zapravo nestandardne oblike naznačuje kao provincijalizme ili su oni samo poredbeni podaci da se korisnici što bolje upoznaju sa slavenskim "narječjima", npr.: "U slov. narěčju sklanjaju se svikolici brojevi... Ali u *ilirskom književnom* (što-kavskom) nesklanjaju se" (220). Tu je jasno izrečeno koji je to književni jezik. Zamjenice su *tko* (u bilješci podatak da je *gdo* u "ilirsko-slovenskom"), *što, koji*, a *kaj, ča, ki* navedene su u bilješci jer ne idu u

¹³ Znakove sam "prevela" na današnje.

“ilirski” književni jezik. DLjd. pridjeva ž.r. u imeničkoj deklinaciji ima pridjevno-zamjениčki nastavak -oj (*zdravoj*). Glagolski pridjev radni u m.r. ima “tvorku o (koja postà iz izvornoga l inih narječjâh slavjanskih”; 260). Takvu je odredbu mogao donijeti jer je imao više znanja o povijesti jezika nego što ga je kao dvadesetogodišnjak imao kada je počeo pisati “Osnovu slovnice”.

Štokavske konstrukcije s brojevima od dva do četiri i posebna s brojevima većim od četiri u “Ilirskoj slovnici” ima i svoje objašnjenje. U prvima dolazi imenica u N duala, “a ne *Genitivu* jed. br., kao što nekoji gramatici (slovničari) uče” (219), a u drugima imenice dolaze u Gmn.

Na leksičkoj razini ima manje dijalektizama i arhaizama. Kada ih navede, Babukić ih često obilježi, npr. “cić, cića = cieć, cieća (= cjeća. *Dubrovački*. Prispodobi: *rad, radi, poradi*)” (333).

Mažuranić je svoj odnos prema “ilirskom” jeziku najbolje pokazao zamjenjujući to nekadašnje zemljopisno ime narodnim, hrvatskim imenom u “Slovnici hèrvatskoj” 1859. Novoštokavska dijalekatna osnovica standardnoga jezika vidljiva je i u iscrpnom uspješnom opisu prozodijskoga sustava. Ostaju još nenovoštokavski nastavci u DLI mn. imeničke i pridjevno-zamjениčke deklinacije, koji će se zadržati do kraja stoljeća.

Adolfo Veber piše svoje gramatike u vrijeme kada je ilirski preporod već izgubio svoju snagu i kada ilirsko ime nema neku važnost. Ipak njegove gramatike idu u ilirski krug, poznat kao zagrebačka filološka škola. On je zadnji branitelj “ilirskoga” jezika, odnosno ilirske književnojezične koncepcije. No, i on se mijenjao s vremenom, što se vidi po naslovima njegovih gramatika: “Skladnja ilirskoga jezika” (1859) i “Slovnica hèrvatska” (1871). Nema nikakve sumnje u dijalekatnu osnovicu toga književnog jezika. Akcentuacija je novoštokavska, a izgovor dugoga jata je diftonški (kao i u Mažuranića). Jedino su ostali u DLI mn. neizjednačeni padeži. Novost je što su razriješene nejasnoće oko Gmn.: “Ovo h izgovaraju čakavci i kajkavci u riečih III. deklinacije jasno i glasno: *deset božjih zapoviedih*. Oni štokavci, koji nigdje neizgovaraju h, neizgovaraju ga ni u genitivu plurala. Crnogorci izgovaraju ga svuda, pa i u tom padežu. Hercegovci pako, premda ga na mnogih drugih mjestih izgovaraju, neizgovaraju ga u genitivu plurala, pak toga se načina treba držati i u književnom jeziku” (1876, 33).

Nakon analize glavnih ilirskih gramatika sada se može s više pouzdanosti govoriti o dijalekatnoj osnovici “ilirskoga” jezika. Književni jezik koji su ilirci programski namijenili cijelom slavenskom jugu nije nastao skupljanjem onoga što je najbolje u Velikoj Iliriji, kao što je to Gaj rekao u Proglasu. Nema ni govora o kakvu nadograđivanju sa slovenskim i bugarskim. Ostaju dva pitanja. Jedno je koliko kajkavskoga i čakavskoga narječja ima umiješanoga u standard i drugo je odnos srpskoga, tj. u to vrijeme Karadžić–Daničićeva prijedloga književnog jezika i “ilirskoga”, odnosno da li je “ilirski” bio zapravo hrvatsko-srpski standardni s obzirom na istu dijalekatnu osnovicu. Vidjeli smo da je fonološki sustav novoštokavski i da je u morfologiji više arhaičnih štokavskih crta koje se mogu tu-

mačiti kao zajednička kajkavsko-čakavsko-štokavska obilježja. Sigurno je to bio jedan od razloga zašto ilirski gramatičari nisu htjeli ni čuti za nastavke *-ima* i *-ama* u DLI^{mn}. Zato su ilirci, kako svjedoči Veber (1884, 623), "proučivši sva tri narječja, prihvatili iz štokavštine one oblike, kojimi se ona najjače iztiče, a zadržali iz kajkavštine i čakavštine one, koji su pravilniji, a nisu još posve izumrli među štokavci, tako da su se braća mogla dobro među sobom razumievati, što je glavni cilj jezičnoga jedinstva. Takovim su načinom doveli Ilirci na čudo svieta u kratko vrijeme kajkavce i čakavce u štokavsku zajednicu." No, ustrajavajući na starijim oblicima, oni su zapravo ostali samo na tragu dotadašnje književnojezične prakse. Dok su prethodne gramatike dopuštale i novije nastavke u instrumentalu, nešto rjeđe u dativu¹⁴, ilirci su ukinuli tu dubletnost i ostali kod pretežnih starijih oblika. Zbog toga bi bilo najispravnije govoriti o (novo)štokavskoj osnovici književnoga jezika prije kraja 19. st. Ilirci nisu napravili nikakve velike pomake od gramatičke norme u dotadašnjim štokavskim gramatikama,¹⁵ osim što su normirali dvojину u deklinaciji. Jonkeova tvrdnja da je "Zagrebačka filološka škola 19. st. unijela u svoj književni jezik neke starije fonetske, morfološke i sintaktičke osobine" i da ga je tako udaljila "od narodnog štokavskog narječja novih oblika i akcenata" (1965, 61) mislim da ne stoji jer hrvatske gramatike nisu polazile od određenoga organskog govora. Nisu to učinile čak ni one gramatike za koje se kaže da su opisi nekih govora. U gramatici I.A.Brlića u osnovi je brodski govor, ali u njoj grafem *y* za *jat* ima istu funkciju kao i "rogato" *e*, a nalaze se i morfološke dublete. Šime Starčević, koji veliča narodni govor, u svojoj gramatici opisuje period, najsloženije rečenično ustrojstvo, svojstveno književnom jeziku, a ne narodnom govoru. Babukić je u "Osnovi slovnice" imao nešto više ne(novo)štokavizama, koje je s vremenom odbacio, ili ih je obilježio kao provincijalizme ili ih je dao kao poredbeni materijal.

"Ilirske" su gramatike dio jednoga kontinuiteta, koji bismo mogli nazvati hrvatskom gramatičkom školom. Ta škola traje do Maretića, s kojim pobjeđuje Karadžić-Daničićev književnojezični model. Ona ima neke zajedničke karakteristike.¹⁶ Prije svega to je morfološka i leksička sinonimija koja je rezultat međunarječne konvergencije na višoj, iznaddijalekatnoj razini, u nekih autora više, a u nekih manje prisutna, zatim stariji, neizjednačeni nastavci za DLI^{mn}. u imeničkoj i pridjevno-zamjenskoj deklinaciji, izbor Gjd. kao kriterija za razdiobu imeničkih deklinacijskih tipova (primijenjen u svim gramatikama, čak i u hrvatskih vukovaca kao što je Pero Budmani), čuvanje participā koje su vukovske gramatike izbacile jer ih nemaju narodni govori, zatim čuvanje dugih pridjevskih

¹⁴ Neke gramatike nemaju lokativ, nego samo ablativ, pa je zbog toga teško praviti usporedbe.

¹⁵ Starčević, na primjer, normira ikavsku novoštokavštinu, ali i on ima neizjednačene množinske padeže.

¹⁶ Naravno, riječ je o prevladavajućim karakteristikama, jer sve gramatike nemaju sva ta obilježja.

nastavaka i uopće razlikovanje pronominalne i nominalne deklinacije pridjeva koje se u vukovskoj školi neutraliziraju, veće bogatstvo vremenskih oznaka za budućnost (npr. *bit ću kopao, budem kopati*) i morfonološki pravopis. Ako tomu dodamo da ilirske gramatike nemaju konstrukcije *da + prezent*, da upotrebljavaju akcenatske znakove prema hrvatskoj tradiciji (akut za dugosilazni, a cirkumfleks za dugouzlazni), da Babukić izričito kaže da se futurski oblici pišu odvojeno: *pisat ću*, da se slogotvorni /r/ pisao dvoslovom *er* ili *ar*, od čega je Veber odustao tek u trećem izdanju svoje slovnice 1876, da su se ilirci nakon prolazne faze s "rogatim" e vratili nazad dubrovačkoj tradiciji pisanja jata dvoslovom *ie*, možemo odmah uočiti i bitnu razliku između ilirskih gramatika i srpskih gramatika Vuka Karadžića i Đure Daničića. Babukić je svoje gramatičke odredbe dokumentirao primjerima iz ponajboljih hrvatskih pisaca: Gundulića, Palmotića, Katančića, Vitezovića, Kačića, pa su i po građi to hrvatske gramatike, usprkos tomu što on u "Ilirskoj slovnici" govori o "što-kavskom (sèrbsko-hèrvatskom) narječju" (230) kao sinonimu za "ilirski" jezik.

U programu je zacrtan jedinstven kulturni južnoslavenski prostor, a u provedbi je osposobljen općehrvatski književni jezik. Za razliku od Karadžićeva nametanja svoga književnojezičnog modela i svoga nacionalnog imena, ilirci su uzeli neutralno, zemljopisno ime, a književni jezik na organskoj novostokavštini imao je šansu jer je ona najproširenija. I bez utjecaja vukovaca ta bi se organska osnovica i sama učvrstila, jer je standardizacija išla u tom smjeru i jer je to bio uvjet za stabiliziranje standardnoga jezika.

Glavni ilirski gramatičari Babukić, Mažuranić i Veber ostali su cijeli život vjerni ilirskoj ideji, ali usprkos tomu kao gramatičari radili su na standardizaciji hrvatskoga jezika. Da treba biti oprezan kada se tumače značenja Babukićevih naziva *ilirski, jugoslávjanski, sèrbsko-hèrvatski*, dokazuje i Babukićev rukopis srpske gramatike: *Pravopis serbski i osnova gramatike slavjanske narječja ilirskoga*. Rukopis je ponuđen Matici srpskoj 1837, koja je bila raspisala natječaj. Premda nije stigla ni jedna druga ponuda, Babukiću su vratili tekst nakon pola godine. Tom gramatikom Babukić ipak priznaje postojanje dvaju pisama (pisana je ćirilicom) i dvaju književnih jezika na hrvatsko-srpskom području. U samom naslovu dvije su terminološke posebnosti: pravopis je nazvan srpskim, a naziv *slovnica* zamijenjen je posuđenicom *gramatika*, od koje je kalkiranjem i nastao hrvatski naziv. U naslovu je i kontradikcija, pravopis je srpski, a jezik slavenski, premda se očekuje da naziv jezika i njegova pravopisa bude isti. Naziv jezika, odnosno narječja, u skladu je s tadašnjom slavistikom, a naziv pravopisa Babukić je sam odredio prema svom osobnom shvaćanju. Srpska je gramatika uglavnom slična "Osnovi slovnice" iz "Danice", ali ima i srpske terminologije, paralelne paradigme iz gramatike Smotrickoga i primjere iz srpske književnosti. Tako je Babukić i opisom hrvatskoga književnog jezika u svojim gramatikama, u kojima se na niz mjesta suprotstavlja Karadžiću, i zasebnom srpskom gramatikom pokazao da je normirao književni jezik za Horvaćane, tj. stanovnike Hrvatske, i

da je njegovo ilirstvo zapravo kolarovski ili, još točnije, križanićevski san o slavenskoj uzajamnosti, koji se nije odrazio na oblikovanje hrvatske književnojezične norme. To možemo reći i za Mažuranića i za Vebera, koji i u mijenjanju naziva svojih gramatika pokazuju koji je jezik predmet njihova znanstvenog proučavanja, što vrijedi i za ostale tadašnje hrvatske jezikoslovce, koji u potpunosti ignoriraju Bečki dogovor 1850. Ilirsko je ime bilo sinonim za južnoslavensko samo u programima, ali je u praksi ono sinonim za hrvatsko ime, što pokazuje i njegova zamjena hrvatskim imenom u nazivima gramatika i institucija (*Matica ilirska* u *Matica hrvatska*). Kao književnojezična norma funkcionira (novo)štokavština, u početku bez određivanja organskoga idioma, a poslije s naglašavanjem da je riječ o hercegovačkom govoru kao osnovici književnoga jezika, ali to uglavnom u vezi s fonološkom normom (akcenti, izgovor jata, genitivnoga **h**). Otvorenost jezičnoga standarda prema dijalekatnom bogatstvu hrvatskoga jezika ostala je do danas njegova karakteristika. Samo ga je maretićevska škola pokušala sabiti u vukovski kanon.

Literatura

1. Babukić, V., 1836: *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga*, Danica ilirska, II, br. 10–15.
2. Babukić, V., 1846: *Několiko řečih o pravopisu*, Narodni kolendar, Zagreb (otisak kod Franje Župana).
3. Babukić, V., 1849: *Grundzüge der ilirischen Sprachlehre*, u: Josip Drobnić, Ilirsko–němačko–talianski mali rěčnik, Beč.
4. Babukić, V., 1854: *Ilirska slovnica*, Zagreb.
5. Brozović, D., 1970: *Standardni jezik*, Zagreb.
6. Budmani, P., 1867: *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*, Beč.
7. Danica: *Danica ilirska*, I–XV, reprint izdanje, Liber, Zagreb 1970–1972.
8. Ivšić, S., 1911: *Prilog za slavenski akcenat*, Rad JAZU, 187, Zagreb.
9. Ivšić, S., 1913a i b: *Današnji posavski govor*, Rad JAZU, 196, 197, Zagreb.
10. Jonke, Lj., 1965: *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb.
11. Jonke, Lj., 1971: *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Zagreb.
12. Mažuranić, A., 1839: *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika*, Zagreb.
13. Mažuranić, A., 1859: *Slovnica hěrvatska, Dio I. Rěčoslovje*, Zagreb.
14. Moguš, M., 1991: *Povijesni pregled hrvatskoga književnog jezika*, u: Babić, S., i dr.: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Nacrti za gramatiku, Zagreb.
15. Pavičić, S., 1953: *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*, Zagreb.

16. Sekereš, S., 1976: *Govor Požeške kotline*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XIX/1, Novi Sad.
17. Smičiklas, T., 1876: *Život i djela Vjekoslava Babukića*, Zagreb.
18. Stančić, N., 1985: *Gajeva klasifikacija južnoslavenskih jezika i naroda u vrijeme nastanka "Kratke osnove horvatsko-slavenskoga pravopisanja" iz 1830. godine*, Radovi, vol. 18, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, Zagreb.
19. Stančić, N., 1989: *Gajeva "Još Horvatska ni propala iz 1832–33"*, Zagreb.
20. Stančić, N., 1990: *"Naš narod" Ljudevita Gaja iz 1835. godine*, Radovi 23 Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb.
21. Tafra, B., 1991: *Jesu li ahavci izgovarali h?* Kolo, 5–6, Matica hrvatska, Zagreb.
22. Veber, A., 1859: *Skladnja ilirskoga jezika*, Zagreb.
23. Veber, A., 1871: *Slovnica hèrvatska*, Zagreb; *Slovnica hrvatska*, 1876³.
24. Veber, A., 1884: *Zagrebačka škola*, u: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, priredio I. Krtalić, kolo I, knj. 3, Zagreb 1982.

Résumé

LA BASE DIALECTALE DE LA LANGUE DITE "ILLYRIENNE"

Ici on analyse la norme de la langue contenue dans les grammaires de l'époque illyrienne. Il y est constaté qu'une langue littéraire unique pour tous les Sudslaves n'est qu'esquissée dans le programme illyrien et que dans la pratique il y est codifiée une langue littéraire sur la base (néo)štokavienne, ouverte en même temps à tous les autres dialectes croates.